

Gereformeerden wagen de oversteek

De dynamiek van een emigratiecultuur

In 2004 bezocht ik Lynden, een stadje ten oosten van Seattle. Hier wijzen de vitrages, de sanseveria's in de vensterbanken en de trapgeveltjes in de winkelstraat op een sterke verwantschap met Nederland. Ik kwam in Lynden door familie van mijn partner, tante Alice en oom Cor. Zij emigreerden in 1952 naar Canada. Cor schreef een familiechroniek over die emigratie. Alice schreef mee. Door het boek van Enne Koops is het mogelijk de emigratie van mijn familie in een historische context te plaatsen.

Gerben de Vries is
redacteur van Kleio.

In *De dynamiek van een emigratiecultuur*, de emigratie van gereformeerden, hervormden en katholieken naar Noord-Amerika in vergelijkend perspectief beschrijft Enne Koops stimulerende en remmende factoren van christelijke emigratieculturen. Het boek beschrijft en analyseert vooral de topjaren van de emigratie naar Canada: 1947 tot 1963. Van de emigranten naar Canada en de Verenigde Staten was zo'n 41 procent synodaal gereformeerd. Koops beschrijft waarom gereformeerden oververtegenwoordigd waren. Hij geeft inzicht in de rol van de kerk bij voorbereiding van de emigratie, tijdens de reis en na aankomst in Canada of de VS. Koops definieert een emigratiecultuur als 'de aanwezigheid van ervaringen en verhalen over emigratie binnen een culturele groep en de omzetting daarvan in positieve of

negatieve actie'. Als bouwstenen voor zo'n cultuur ziet hij emigratietraditie, beeldvorming en de organisatie van de landverhuizing. Koops analyseert vervolgens welke impact deze bouwstenen hadden op de emigratiecultuur binnen diverse religieuze denominaties en trekt conclusies uit deze analyse.

Aanleiding

Van 1614 tot 1840 was er nauwelijks sprake van emigratie vanuit Nederland naar Noord-Amerika. De relatieve welvaart en tolerantie van de Republiek gaven geen aanleiding voor een breed gedeelde emigratiecultuur. Sociaaleconomische en politieke onrust en verbeterde verbindingen leidden tot een verandering in denken over emigratie. Dat denken werd binnen christelijke kringen in Nederland versterkt of verzwakt door de homogeniteit van de geloofsgroep, de cultuurvisie en de kerkstructuur. Met name de hervormde kerk was vanwege een sterk nationalistische visie terughoudend ten opzichte van het verlaten van het vaderland; de rooms-katholieke kerk miste door haar hiërarchische structuur slagkracht in dezen. Van 1840 tot aan de Tweede Wereldoorlog waren vooral de Verenigde Staten doelland, na de Eerste

Enne Koops, *De dynamiek van een emigratiecultuur*. Uitgeverij Verloren (2010), 448 blz., € 39,00.

Wereldoorlog werd dat Canada. Dat lag aan de restrictieve politiek van de VS en de grote mate van openheid van Canada. Door de contacten van de gereformeerde kerken in Nederland met hun geloofsgenoten in Canada en de actieve Gereformeerde Emigratie Vereniging waren het vooral gereformeerden die de oversteek waagden. Zij creëerden een *foothold* voor de generatie na de Tweede Wereldoorlog. Tussen 1947 en 1963 bereikte die emigratiecultuur zijn hoogtepunt. Pushfactoren waren de slechte naoorlogse sociaaleconomische condities in Nederland, het huizentekort, de dreiging van een derde wereldoorlog in Europa, de ervaringen van de Tweede Wereldoorlog en de dekolonisatie van Nederlands-Indië.

De Dutch Reformed Church in Vancouver, 1953. Foto beschikbaar gesteld door Alice en Cor Jol.

Voor gereformeerden kwamen daar de kerkstrijd en de angst voor de dreiging van het communisme bij. Pullfactoren waren vooral de veronderstelde mogelijkheden in het doelland. Beeldvorming vond inderdaad plaats vanuit familie overzee en door formele voorlichting van de overheid. Die overheid voerde een actieve emigratiepolitiek, inclusief vertrekpremies, cursussen en emigratieschepen. Voor landverhuizers lag de loopplank klaar. De mate van bereidheid om die loopplank te benutten hing samen met de religieuze opinievorming en organisatie.

In deze context maakten de Jols hun emigratieplannen.

Alice schrijft:

'We moesten leven van 32 gulden per week. Dat was te weinig. We hadden niets te verliezen, het was een perfecte tijd om ergens anders opnieuw te beginnen.'

Cor vult aan:

'Canada werd een favoriete bestemming vanwege haar liberale emigratiepolitiek. Sinds de bevrijding in 1945 bestond in Nederland sowieso een grote sympathie voor Canada. De Nederlandse overheid subsidieerde de oversteek voor mensen die het niet konden betalen.'

Cultuurstrategie

Vooraf onder gereformeerden, gevoed door neocalvinistische zienswijzen ten aanzien van een internationale cultuurstrategie, heerste een positieve, homogene visie op emigratie. Binnen gereformeerde gemeenten en vrijgemaakt gereformeerde kerken was die homogene visie vooral defensief, de angst voor geloofsafval door emigratie was groot. Voor de organisatiegraad van de emigratie waren continuïteit,

ambitie en visie op de eigen kerk bepalend. De Christelijke Emigratie Centrale, gedomineerd door gereformeerden, zorgde voor continuïteit en was mede bepalend voor het succes binnen de gereformeerde kerk. Die kerk investeerde vanuit het landelijk verband in de landverhuizing, andere kerkgenootschappen stelden meer op Nederland gerichte prioriteiten. De in 1944 ontstane vrijgemaakt gereformeerde kerk bijvoorbeeld was in 1947 nog sterk bezig met de eigen interne organisatie. Hervormden en vrijgemaakt gereformeerden hadden ten aanzien van emigratie bewust geen centrale aansturing. Voor enkele groepen vormden de verplichte inentingen een belemmering voor emigratie.

Begeleiding en troost

Tijdens de reis boden predikanten begeleiding en troost en leidden zij samenkomsten. Zij verhaalden in de kerken in Nederland over hun werk, wat versterkend werkte op de cultuur. Koops ziet deze kerkfunctionarissen als sleutelfiguren in de landverhuizing. Door de opkomst van het vliegtuig als emigratietransportmiddel kwam er uiteindelijk een einde aan de specifieke emigratiecultuur.

Na aankomst konden immigranten vooral binnen de *christian reformed church*, de zusterkerk van de ('gewone', synodale) gereformeerde kerk in Nederland rekenen op intensieve zorg. Andere immigrantenkerken waren vaak kleiner, hadden minder middelen of ambitie. De CRC

De ervaringen van de Jols passen niet bij de beschrijving van Koops:

'Alice en Jeanette deelden een hut met twee Duitse vrouwen en hun kinderen. Ik deelde mijn hut met drie Nederlanders en twee Duitsers. Veel passagiers waren Duitsers die op weg waren naar New York. Het grootste deel van de dag rustten we, lagen we boeken, schreven we ons verslag of liepen we rond. Op zondag was er een kerkdienst in de morgen, maar helaas was die in het Duits. Eerst waren we boos dat er geen Nederlandse dienst was, maar de reden was simpel; de kapelaan en de priester waren geziek.'

zetten *fieldmen* in om immigranten te helpen een weg te vinden in de nieuwe samenleving. Dat droeg bij aan een succesvolle integratie. Op de situatie in Nederland had de emigratie, met name die van gereformeerden, merkbare invloed. Kerken in het noorden liepen leeg. Er kwam een tekort aan predikanten in Nederland omdat diverse predikanten een bestaan overzee kozen. De ARP verklaarde er de verkiezingsnederlaag van 1952 deels uit. Verdeeldheid en kerkverlating, eigenschappen van de Nederlandse kerken in de Tweede Wereldoorlog, waren en zijn ook in Canada en de VS wijdverbreid. Daarnaast lijken buitenlandse immigrantenkerken in de ogen van eenentwintigste-eeuwse Nederlandse protestanten ►

De Jols eind 1952, kort na aankomst in Vancouver.

Foto beschikbaar gesteld door Alice en Cor Jol.

Cor schrijft over de kerk in Vancouver:

'Vanaf de eerste zondag na aankomst in Vancouver gingen we naar de kerk, de christian reformed church op de hoek van Victoria Drive en 11th Avenue. Alles was in het Engels dus we verstonden niet veel van de preek. In maart van dat jaar werden we officieel lid en bleven dat 43 jaar lang.'

Lynden, Washington State, USA. Aan de jaartallen op de grafzerken is te zien wanneer de immigratie uit het vaderland startte, vooral na 1900. Foto: Gerben de Vries.

behoudender dan de eigen kerk. Dit wordt verklaard vanuit de behoefte aan stabiliteit in het verder onzekere leven van de immigranten en de strategie om in Noord-Amerika als geloofsgroep te overleven. In een epiloog gaat Koops kort in op de recente geschiedenis van de emigratie. Hij toont vanuit statistieken aan dat er na een sterke afname de laatste jaren een toename plaatsvindt. Hij signaleert grote verschillen met de situatie van '47 tot '63: het gaat landverhuizers niet zozeer om *welvaart* maar om *welzijn*. De emigrantengroep bestaat vooral uit repatriërende allochtonen en hoger opgeleide autochtonen. Vertegenwoordigers van die laatste groep blijven veelal binnen Europa. Er is geen sprake meer van een dynamische emigratiecultuur binnen een homogene groep. Emigratie vindt plaats op individuele basis, ondersteund door *private bureaus*. Koops stelt tenslotte dat het concept emigratiecultuur helpt om emigratieprocessen over een langere periode te analyseren en te begrijpen. De methode is nuttig om onderscheid te maken of verbanden te leggen tussen cultuur en religie, bijvoorbeeld bij onderzoek naar migratiestromen van moslimmigranten. De auteur vraagt aandacht voor onderzoek naar de emigratiecultuur in het land van herkomst aan de hand van zijn analyse-instrument.

Feest van herkenning

Het boek is een dissertatie, aan een theologische faculteit. Dat merk je. Koops gaat zeer diepgaand in op de materie, onderbouwt zijn betoog uitgebreid met cijfermateriaal en documentatie uit media en persoonlijke verhalen. Bekendheid of affiniteit met de geschiedenis van de protestantse kerken binnen Nederland in de negentiende en twintigste eeuw is van belang om dit boek echt te snappen. Wie die niet heeft, zal al snel het spoor bijster raken in de wereld van afgescheiden, Nederduits, christelijk, vrijgemaakt, hersteld, oud, synodaal of anderszins gereformeerden. Voor ieder ander is dit een fantastisch boek. Het geeft inzicht in een belangwekkend stuk Nederlandse kerkgeschiedenis en de invloed hiervan 'tot aan de einden der aarde'. Voor wie familieleden heeft in Canada of de Verenigde Staten, die zijn geëmigreerd in de periode 1947-1963 is dit boek een *must* en biedt het een feest van herkenning, aanleiding tot reflectie of diepgaande familiegesprekken. Het door Koops ontwikkelde analysemodel van emigratiecultuur kan geschikt zijn voor toepassing binnen andere contexten. Daarbij is het de vraag of het onderzoeksmodel van Koops alleen toepasbaar is binnen zijn eigen

religieuze context of dat generalisatie mogelijk is naar de situatie van immigranten in Nederland, met achtergronden die vaak minstens zo complex, divers en diffuus zijn als die van gereformeerden van allerlei denominaties.

Canonvenster

Voor (kerk)geschiedenisdocenten die zich willen verdiepen in een belangrijk stuk van de Nederlandse kerkgeschiedenis is dit boek een aanrader. Dat geldt ook voor studenten of leerlingen in de hogere klassen van het vwo of havo. De inhoud van het boek sluit aan bij het canonvenster 'de haven van Rotterdam', waarbij er nadrukkelijk ver uit het venster moet worden gehangen om de link met de gereformeerde emigratiegeschiedenis goed te kunnen leggen. De inhoud van het boek kan een plek krijgen binnen diverse historische hoofdlijnen (zie www.entoen.nu), bijvoorbeeld in de hoofdlijn 'een gekerstend land'. Het is opvallend dat de canonvensters hier niet verder gaan dan de zeventiende eeuw, terwijl de thematiek voortduurt tot op de dag van vandaag. Het door Koops ontwikkelde instrument kan door leerlingen, studenten worden gebruikt voor analyses binnen interreligieuze contexten. ■

1953, de Jols en hun eerste auto. Foto beschikbaar gesteld door Alice en Cor Jol.

